

PRACA JAKO ŹRÓDŁO SZCZĘŚCIA W *BŁOGOSŁAWIEŃSTWIE ZIEMI* KNUTA HAMSUNA MORALIZATORSTWO I DYDAKTYZM POWIEŚCI

Knut Hamsun urodził się 4 sierpnia 1859 roku jako Knud Pedersen we wsi Lom (południowa Norwegia) na trudno dostępnym i dzikim terenie, co wpłynęło najpewniej na wybór miejsc, w których rozgrywa się akcja powieści pisarza. Był jednym z siedmiorga dzieci, synem krawca, Pedera Pedersena, i wieśniaczki, Tory Olsdatter. Gdy miał cztery lata, rodzina przeniosła się na daleką północ, by osiedlić się w Hamarøy, w pobliżu górzyszej grupy wysp. Ściągnął ich tam kawaler Hans Olsen, brat jego matki, dając im w dzierżawę małe gospodarstwo Hamsund. Ponieważ ojciec pisarza nie był w stanie utrzymać dziewięcioosobowej rodziny, wuj pozwolił im uprawiać jego ziemię. Hamsun od dzieciństwa miał kontakt z wiejskim życiem, co bezpośrednio wpłynęło na powstanie *Błogosławieństwa ziemi*¹.

Przez pięć lat wiódł Knut spokojne i beztroskie życie na łonie natury. W tym czasie przyszły pisarz poznał drugiego brata matki — Olego (stanowiącego zupełne przeciwieństwo Hansa), który był włóczęgą, tułaczem, łowcą przygód, pozbawionym jakiegokolwiek poczucia obowiązku. Ta postać miała bezpośredni wpływ na Hamsuna, który również podjął w swoim życiu wiele podróży, podobnie bohaterowie jego powieści będą przypominać tego wuja².

W wieku 7 lat rozpoczął naukę — już wówczas wyróżniał się inteligencją i biegłością w pisaniu. Gdy miał 9 lat, został wysłany do pomocy przy prowadzeniu ksiąg handlowych i różnej korespondencji u wuja Hansa Olsena, od którego cała rodzina Hamsunów była zależna finansowo. Skończyło się wówczas sielskie dzieciństwo Knuta, gdyż wuj był wobec niego bardzo surowy — za każdą pomyłkę w pisaniu chłopiec dostawał od niego uderzenie twardą linijką po palcach, natomiast za niewłaściwe zachowanie — baty. Wychowanek próbował często uciekać, jednak bezskutecznie, za

* Michał Sadowski — absolwent filologii polskiej, kulturoznawstwa oraz informatyki, były doktorant w Zakładzie Literatury Dawnej i Nauk Pomocniczych UŁ, nauczyciel języka polskiego i informatyki w szkole podstawowej oraz w liceum. Interesuje się literaturą dawną i współczesną, a także sztuką miejską (street art) i performancem.

¹ *Knut Hamsun — geniusz wyklęty* [online], dostępny: <<http://reportal.pl/knut-hamsun-geniusz-wyklęty>> [dostęp: 10 stycznia 2016].

² A. Rogalski, *Knut Hamsun*, Warszawa 1981, s. 7.

każdym razem wracał do wuja pod przymusem na życzenie rodziców³. Mając czternaście lat, ukończył edukację jako najlepszy uczeń i wyjechał, zgodnie z wolą rodziców, do Lom, gdzie zamieszkał u swojego ojca chrzestnego, właściciela sklepu. Pomagał mu za ladą. Potem pracował w dużym przedsiębiorstwie handlowym, po jego bankructwie musiał określić dalsze plany, czego wymagali od niego rodzice. Postanowił zostać pisarzem — miał wówczas 18 lat i już pierwsze opublikowane dzieło⁴. Jak później pokaże jego dalsza historia, zmuszony był pracować nie tylko jako pisarz, ale także robotnik budowlany, rolny i leśny, buchalter, motorniczy tramwaju czy pracownik pocztowy⁵.

Początkowo nie udawało mu się publikować tekstów. Jego trzy pierwsze powieści, *Den Gaadefulde. En kjærligheds-historie fra Nordland* (1877), *Et Gjensyn* (1878) i *Bjorger* (1878)⁶, nie przyniosły mu większego uznania ani tym bardziej pieniędzy. Krytyka zwróciła na niego uwagę po wydrukowanym fragmencie *Głodu* w duńskim czasopiśmie w 1888 roku. Wydanie książkowe ukazało się dwa lata później i przyniosło mu natychmiastowy rozgłos⁷. Po pierwszym sukcesie literackim dalej prowadził wędrowny i niespokojny tryb życia, o czym świadczą liczne podróże i tułaczki po różnych krajach (Norwegii, Danii, Francji, Niemczech, Finlandii czy Rosji), w tym emigracja, która wywarła wpływ na jego światopogląd — dwukrotne wyjazdy do USA (1882–1884 i 1886–1888)⁸.

Był dwukrotnie żonaty. Pierwszą jego żoną była Bergljot Göpfert (rozwiekli się w 1906 roku), która urodziła mu córkę Victorię. Następnie ożenił się z Marie Andersen, która była towarzyszką życia do końca jego dni. Mieli czworo dzieci — synów: Tore'a i Arilda oraz córki: Elinorę i Cecilię⁹.

Hamsun był czytany samoukiem, do jego ulubionych pisarzy należeli: Mark Twain, Jens Peter Jacobsen, August Strindberg i Fiodor Dostojewski¹⁰. Echa dzieł tych pisarzy odnaleźć można w twórczości Noblisty. Jarosław Iwaszkiewicz upatrywał wpływ Norwega na amerykańską literaturę. Szczególnie *Głód*, w którym historia głównego bohatera jest pozbawiona początku i końca, co jest tożsame z modelem konstrukcji postaci znanym z dzieł Ernesta Hemingwaya, Erskine'a Caldwell'a czy Johna Steinbecka¹¹. Podobną opinię wyraził Robert Ferguson, autor biografii Hamsuna

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 9.

⁵ C. Kędzierski, *Nota biograficzna*, [w:] K. Hamsun, *Błogosławieństwo ziemi*, Poznań 1986, s. 331–332. Wszystkie cytaty z utworu podaje się za tym wydaniem, oznaczając jako KH-BZ i opatrując numerem strony.

⁶ Pierwsze dzieło opublikował jako Knud Pedersen, dwa kolejne jako Knud Pedersen Hamsund.

⁷ A.M. Kołaczkowski, *Neoromantyzm i symbolizm (Literatura norweska, rozdz. VIII)*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, t. 2, cz. 2, red. W. Floryan, Warszawa 1983, s. 109.

⁸ A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 26–27.

⁹ Tamże, s. 28–29, 42–44.

¹⁰ A.M. Kołaczkowski, *dz. cyt.*, s. 109.

¹¹ J. Iwaszkiewicz, *Szkice o literaturze skandynawskiej*, Warszawa 1977, s. 58.

uznając, że norweski pisarz jest jednym z najbardziej znaczących i pomysłowych stylistów literackich ubiegłego wieku. Biograf stwierdził, że praktycznie każdy z żyjących europejskich czy amerykańskich pisarzy świadomie lub podświadomie znajdował się pod wpływem jego powieści¹². Zarazem Paul Auster, który napisał przedmowy i posłowania do dzieł Hamsuna (między innymi do *Głód*)¹³, zwrócił uwagę, że *Błogosławieństwo ziemi* brzmi jak nazistowska propaganda. Kolejne lata pokazały, że ta diagnoza była całkowicie trafna¹⁴.

Hamsun jest prekursorem modernizmu w powieści psychologicznej, uznaje się go za przedstawiciela kierunku subiektywistycznego w prozie norweskiej, o czym świadczą *Głód*. Dzieło to łączy cechy okrutnej i surowej analizy naturalistycznej przeżyć ludzkich z poetyckim wizjonerstwem, które zapowiedziało inne prądy w literaturze — ekspresjonizm i egzystencjalizm¹⁵. Pisarz wyłamał się z dominujących wówczas tendencji realistycznych i naturalistycznych w powieści. W dziełach Norwega ważniejsza jest jednostka od społeczeństwa. *Głód* opisuje stany psychiczne bohatera. Charakterystyki te zapoczątkowały w literaturze norweskiej subiektywizm, przeciwstawny wobec realizmu (między innymi obecnego w twórczości: Henryka Ibsena, Alexandra Kiellanda i Bjørnstjerna Bjørnsona)¹⁶. To w *Głodzie* Hamsun jako jeden z pierwszych użył techniki strumienia świadomości, monologu wewnętrznego czy fragmentarycznej fabuły, co miało wpływ na twórczość takich twórców jak: Franz Kafka czy Thomas Mann. Wraz z Augustem Strindbergiem, Henrykiem Ibsenem i Sigrid Undset (laureatka Literackiej Nagrody Nobla z 1928 roku) zaliczany jest do kwartetu skandynawskich pisarzy¹⁷. To typowy dla modernizmu *self-made-man*, podobnie jak Władysław Stanisław Reymont czy Maksym Gorki — o własnych siłach, wytrwale, w najtrudniejszych warunkach potrafił się wspiąć na szczyty światowego pisarstwa¹⁸.

Błogosławieństwo ziemi (*Markens Grøde*, 1917, dosłownie: *Plon ziemi*, wydanie polskie 1922) jest dziełem ukazującym pozytywne poglądy Hamsuna, mimo że powstało w czasie I wojny światowej, którą pisarz głęboko przeżywał. W powieści nastąpiła zmiana polegająca na tym, że Hamsun porzucił koncentrowanie się na zjawiskach rozkładu wewnętrznego i rozterek jego egocentrycznych bohaterów-marzycieli na rzecz opisu procesu życia człowieka zależnego od natury, nasyconego intensywnym odczuciem przyrody, poruszającego kwestie społeczne¹⁹. Książka wyszła wiosną w 1917 roku,

¹² NORLA — Centrum Promocji Literatury Norweskiej za Granicą, *Norweska literatura* [online], dostępny: <<http://www.norwegofil.pl/norwegia/kultura/norweska-literatura.html>> [dostęp: 11 stycznia 2016]. Zob. też: R. Ferguson, *Enigma. The Life of Knut Hamsun*, Londyn 1987.

¹³ P. Auster, *Afterword. The Art. Of Hunger*, [w:] K. Hamsun, *Hunger*, Londyn 1970, s. 249–261.

¹⁴ *Knut Hamsun — geniusz wyklęty* [online], dostępny: <<http://reportal.pl/knut-hamsun-geniusz-wykle-ty>> [dostęp: 11 stycznia 2016].

¹⁵ L. Eustachiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 1982, s. 54.

¹⁶ *Hamsun Knut*, [w:] *Modernizm*, red. S. Żurawski, Warszawa 2008, Epoki literackie, t. 8, s. 98.

¹⁷ A.M. Kołaczkowski, *dz. cyt.*, s. 106–114; A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 16–19.

¹⁸ A. Hutnikiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 2008, s. 278–279.

¹⁹ *Hamsun Knut...*, s. 98.

pisana była przez dwa lata od 1914 do 1916 roku. W 1920 roku trud autora *Głodu* został doceniony — uzyskał on Literacką Nagrodę Nobla za *Błogosławieństwo ziemi*. Jeden z członków komisji noblowskiej porównał jego twórczość do pisarstwa Hezjoda, zapewne ze względu na moralne przesłanie tego dzieła²⁰. Charakteryzując twórczość Hamsuna Calleman wskazał jej następujące pozytywne cechy:

On to nadał literaturze norweskiej zupełnie odmienny ton: [...] wprowadził w jej dziedzinę od-czucie przyrody i zrozumienie istoty człowieczeństwa oraz dziką, żywiołową miłość, a swój wielki czyn literacki owiał urokiem języka drżącego muzyką, lśniącego tęczą barw. Język ów w latach dziewięć-dziesiątych sprawiał jeszcze wrażenie zjawiska egzotycznego, obcego, kapryśnego: był to przecież język ciepły, lirycznym czarowny²¹.

Pojawiły się też głosy negatywnie postrzegające nagrodzone dzieło Hamsuna — Iwaszkiewicz uznał, że powieść ta „nuży trochę swoją monotonną krzepą”²².

Norweski autor łączy w *Błogosławieństwie ziemi* dwa porządki, style życia i systemy wartości: tradycyjny — wiejski, z miejskim — nowoczesnym. Autor nie ukrywał, że jest krytycznie nastawiony do wieku przemysłu, od którego dystansował się na rzecz przywiązania do życia według starych i tradycyjnych zasad. To rozgoryczenie i niechęć wobec nowoczesności spowodowało, że pisarz zaakceptował wiele założeń doktryny faszystowskiej i poglądów Adolfa Hitlera²³. W faszyzmie upatrywał czynnik mogą-cy powstrzymać nieubłagany postęp, jaki dokonywał się na Zachodzie. Pisarz apelo-wał podczas okupacji niemieckiej o zaniechanie oporu. Swoje poglądy antyliberalne i antydemokratyczne wyrażał nie tylko w prozie, ale i w dramatach (*Ved Rigets Port* 1895, *Livets Spil* 1896, *Aftenrode* 1898), napisanych pod wpływem filozofii Fryderyka Nietzschego. Jego ideały polityczne opierały się na patriarchalnym modelu, co dopro-wadziło do opowiedzenia się za norweską partią faszystowską — Jedności Narodowej (Nasjonal Samling) — kierowaną przez Vidkuna Quislinga²⁴.

Autor *Pana* w rozwoju widział zło niszczące elementarne wartości, takie jak tra-dycja. To skłoniło go do krytyki cywilizacji w noblowskiej powieści. Za swoje po-glądy przyszło mu zapłacić wysoką cenę, gdyż po wojnie został osądzony i poddany ogólnonarodowemu ostracyzmowi. Ludzie na ulicach największych miast Norwegii

²⁰ A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 56–58. Zob. też *The Nobel Prize in Literature 1920: Knut Hamsun. Facts*, [on-line] <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1920/hamsun-facts.html> [dostęp: 4 stycznia 2016].

²¹ *Wielka literatura powszechna*, red. S. Lam, t. 3 oprac. B. Calleman, Warszawa 1932, s. 540.

²² J. Iwaszkiewicz, *dz. cyt.*, s. 58.

²³ Z A. Hitlerem spotkał się Hamsun osobiście w 1942 roku, zaś w 1945 napisał artykuł gloryfikujący wodza III Rzeszy. Hamsun zauważył: „[Hitler — dop. M.S.] był wojownikiem, wojownikiem dla ludzko-ści i prorokiem ewangelii sprawiedliwości dla wszystkich narodów” (zob. *Adolf Hitler* [online], dostępny: <https://pl.wikiquote.org/wiki/Adolf_Hitler> [dostęp: 10 stycznia 2016]). W 1943 roku oddał J. Goeb-belowi (ministrowi propagandy oświecenia publicznego w rządzie Hitlera) swój medal (część Nagrody Nobla) na znak podziwu.

²⁴ *Hamsun Knut*, s. 99.

publicznie palili jego książki. Stracił też sporą część majątku. Rząd norweski nałożył na niego karę w wysokości 325 000 koron norweskich, co wówczas odpowiadało 65 000 dolarów lub 16 250 funtów. Został aresztowany i osadzony w szpitalu psychiatrycznym. Ustalono, że miał zaburzenia umysłowe, przez to oskarżenia o zdradę stanu zostały wycofane. Pisarz usprawiedliwiał się w swojej ostatniej książce *Na zarośniętych ścieżkach* (1949)²⁵.

Błogosławieństwo ziemi jest dziełem granicznym, ponieważ przynosi zmiany w sposobie pisania Hamsuna i odbioru rzeczywistości. Pisarz porzuca wątki autobiograficzne na rzecz wiernego odtwarzania życia z epickim rozmachem. Odnaleźć można jeszcze cechy indywidualizmu postaci, jednak ważniejsze jest przedstawienie istoty szczęścia w opisie życia rolników, którzy odnajdują je w uprawie ziemi, bytowaniu w zgodzie z naturą i z rodziną. Pisarz nie przedstawia już gwałtownych wybuchów emocji i uczuć, skupia się na melancholijnym opisie pozbawionym ironii, sarkazmu czy metafor. Do tego zamiast jednej czy dwóch postaci wprowadza ich mozaikę (rodzina Izaka, sołtys Geissler, Olina, sąsiedzi, błakający się Lapończycy, Szwedzi i inni)²⁶.

To epos o chłopie-karczowniku Izaku, który czuje fizyczną i uczuciową bliskość z ziemią. Dzięki temu widoczna jest w powieści wzajemna zależność między człowiekiem a naturą. To wszystko sprawia, że chłop czuje się bezpiecznie mimo następujących zmian. Izak z rodziną żyje na północny Norwegii, w górach, do których przybywają Szwedzi z zamiarem ustawienia słupów telegraficznych. Hamsun pokazuje, że tylko życie i praca na wsi daje prawdziwe ukojenie, jednak nie opisuje tego w sposób natręczywy — niektórzy bohaterowie (młodszy syn Izaka — Elizeusz) znajdują ukojenie w mieście, czego pisarz nie kwestionuje. Jedynym spełnieniem dla człowieka staje się jednak ziemia, co stanowi rodzaj prymitywizmu w kontekście postępu, jaki dokonał się w XIX wieku, kiedy pojawiały się licznie nowe wynalazki.

Tytuł dzieła odwołuje się do pochwały prostego i surowego życia, któremu sprzyjają moce natury, wpływając na błogosławiony porządek świata²⁷. Jest to historia o wpływających na dobre i szczęśliwe życie elementarnych wartościach i składnikach, do których należą: praca, miłość, wiara, poświęcenie, wytrwałość, dążenie do celu, sprawiedliwość, honor, duma oraz przezwyciężenie zła i słabości. Ziemia, po której chodzą bohaterowie, jest miejscem mozolnej pracy nad poprawą warunków bytowych, ale także obszarem umożliwiającym podjęcie pracy nad człowieczeństwem, walki o ideały. Izak żyje w zgodzie z naturą, która mu sprzyja, traktuje ją jako współuczestnika i sojusznika w walce o lepsze życie. Natura i kultura reprezentowane przez bohatera, pozostaje w opozycji do wzorców z kręgu cywilizacji przemysłowej, jakie przynoszą z sobą szwedzcy osadnicy i inżynierowie, chcący podjąć eksploatację złóż miedzi w górach.

Zgubny wpływ industrializmu i ducha wielkomiejskiej kultury na wieś, naturę oraz po prostu człowieka, zauważa sołtys Geissler. Jest on łącznikiem między miastem

²⁵ A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 80–83.

²⁶ Tenże, *Wstęp*, [w:] K. Hamsun, *Głód*, Poznań 1957, s. 13.

²⁷ C. Kędzierski, *dz. cyt.*, s. 332.

a prowincją — podróżuje od jednego do drugiego miejsca, dlatego zna realia obu przestrzeni. Dostrzega chciwe zapędy przybyłych inżynierów. Za wzór stawia Izaka. Podczas rozmowy z synem głównego bohatera — Sywerta mówi²⁸:

Wierzył w to, że im więcej kamieni zamieni na pieniądze, tym lepsza jego praca, a przy tym wyobrażał sobie, że im więcej cała okolica zarobi pieniędzy, tym większa jego zasługa. Jednego tylko nie dostrzegł, mianowicie, jak wszyscy z nim razem stacają się na dno. Nie pieniędzy potrzeba krajowi, kraj posiada ich aż nadto. Ale krajowi potrzebni są ludzie tacy, jakim jest twój ojciec. Takich ludzi brak krajowi! Jeżeli się zważy, że to, co powinno być środkiem do celu, ogół stawia sobie za cel i jeszcze się tym chlubi! Są oni wszyscy chorzy i zwariowani, nie pracują, nie znają pługą, a znają tylko hazard. Czyż nie rozbijają się o własną głupotę? Czyż nie poświęcają dla niej wszystkiego? (KH-BZ, s. 326)

Geissler upatruje w rolnikach przedłużenia natury i nawet Boga, gdyż są oni podstawą bytowania w przeciwieństwie do mieszczan, którzy wykonują zbędne prace, nie znają umiaru i wiecznie gdzieś pędzą. Stabilny, cierpliwy i rozsądny Izak wychodzi cało z zamieszczania związanego z zagospodarowaniem gór poprzez założenie kopalni w miejscowości Sellanrå.

Podobną koncepcję krytyki cywilizacji i pochwały natury Hamsun umieścił w innych swoich dziełach. Po podróżach do Ameryki napisał w 1898 roku *Z życia duchowego współczesnej Ameryki*, gdzie ujawni swój negatywny stosunek do amerykańskiego stylu życia, dając wyraz niechęci wobec cywilizacji anglosaskiej poprzez krytykę nieuregulowanej żadnymi prawami ekonomii wolnorynkowej, turystyki, jedzenia w puszkach czy emancypacji kobiet, co szczególnie nie podobało się pisarzowi. Przeciwwagi szukał w modelu społecznym, który odrzucał konsumpcję²⁹.

Natomiast dla kontrastu w 1894 roku napisał *Pana* — dzieło niosące poetycką pochwałę miłości i mistycznego oddania się głównego bohatera przyrodzie³⁰. W 1911 roku był coraz bardziej zafascynowany życiem w zgodzie z naturą, co sprawiło, że opuścił miasto i przeniósł się na wieś, na farmę w Nordland. Zmęczenie nerwowym życiem miejskim i tęsknotę za sielską atmosferą z lat dzieciństwa ukazał Hamsun w tak zwanej „trylogii wędrowniczej”, w której skład weszły: *Pod jesienną gwiazdą* (1906), *Wędrowiec gra z tłumikiem* (1909) i *Ostatnia radość* (1912)³¹. Opis podróżowania przedstawił również w kolejnej trylogii: *Włóczędzy* (1927), *August Powsinoga* (1930) i *A życie toczy się dalej* (1933)³². Motyw wędrówki i przywiązania do korzeni podjął Hamsun również w jednym z ostatnich wydanych dzieł — *Pierścień się zamknął* (1936).

Najważniejszym elementem, który spaja *Błogosławieństwo ziemi*, jest ciężka praca na roli wypełniająca życie Izaka. Do zadań wykonywanych przez głównego bohatera

²⁸ R. Okraska, *Rustykalna Arkadia w powieści Knuta Hamsuna* [online], dostępny: <<http://www.legitymizm.org/rustykalna-arkadia-hamsun>> [dostęp: 4 stycznia 2016].

²⁹ J. Balbierz, „A propos inferna”. *Tradycje wynalezione i dyskursy nieczyste w kulturach modernizmu skandynawskiego*, Kraków 2012, s. 185.

³⁰ A.M. Kołaczkowski, *dz. cyt.*, s. 110.

³¹ *Knut Hamsun*, dostępny: <<http://www.norwegia.filo.pl/ogolnie.php?go=ludzie/hamsun>> [dostęp: 4 stycznia 2016].

³² A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 67.

należą: sianie żyta, sadzenie ziemniaków, wycinanie drzew, opieka nad inwentarzem, usuwanie kamieni, gromadzenie pokarmu, budowa i rozbudowa gospodarstwa. Do tego jest samowystarczalny — produkuje samodzielnie narzędzia do pracy oraz wytwarza pożywienie.

Chęć do pracy motywuje głównego bohatera powieści do życia i dalszego działania. Jest on naznaczony robotą, o czym przekonuje jego wygląd. To mężczyzna rośli, silnie zbudowany, z rudym zarostem na twarzy, mający na rękach liczne drobne blizny, co świadczy o zaangażowaniu w pracę. Narrator podkreśla, że Izak urodził się, by pracować:

Urodzony tragarz, prom kursujący w lasach, o, zdawało się, jakoby ukochał był to swoje powołanie: ustawiczną wędrówkę i dźwiganie wielkich ciężarów, jakoby w tym właśnie widział źródło i dowód swego bytowania, a upatrywał śmierć w braku ciężaru na swych barkach. [...] Z krzepą swoją i swoją ochotą do pracy nie umiał być długo bezczynny. (KH-BZ, s. 7, 13)

Dzięki uporządkowanemu życiu Izak czuł się bezpiecznie. Najważniejsze było dla niego jedzenie, spoczynek i praca — po Bożemu pracował sześć dni w tygodniu. W niedzielę mył się i czesał oraz przywdziewał czerwoną koszulę utkaną przez żonę. Hamsun skoncentrował się na opisie życia Izaka. Podobnie jak Reymont w *Chłopach*, opierał się na micie wiecznie powtarzającego się procesu rozwoju zamkniętego w koło przemian³³, którym przyroda wyznacza cykl życia z czasem na odpoczynek i pracę. Autor *Pana* w przeciwieństwie do polskiego pisarza opisał konkretny okres historyczny — pewien wycinek chronologiczny z dziejów kolonizowanego przez ludzi regionu północnego, zilustrował nieodwracalne zmiany. Reymont świadomie zacierał historię, nie umieszczał swoich bohaterów w konkretnym momencie dziejowym. Bohaterowie Hamsuna są zawieszeni w bezczasie³⁴, choć Izak również nie żyje w konkretnym dziesięcioleciu. Pisarz wskazał, że jego postaci funkcjonują w XIX wieku.

Dzieło Hamsuna to swego rodzaju poemat napisany prozą. Język tej powieści jest pozbawiony stylistycznych i estetycznych zabiegów. Akcja jest prowadzona obiektywnie i bez udziału emocji. Opisy poczynań bohaterów są surowe. Odstępstwo stanowią obrazy natury i życia, w których pisarz u postaci wprowadza zachwyt — obrazuje to reakcja Izaka, gdy rodzi się jego dziecko. Czuje on, że stanął w obliczu cudu³⁵. Zauważyć można, że styl prowadzenia historii zaczerpnięty został z przypowieści, nie jest on jednak nadto moralizatorski.

Tekst Hamsuna przywołuje na myśl wyróżnioną w 1924 roku Nagrodą Nobla powieść Reymonta. Oba dzieła różnią się sposobem prezentacji treści: polski utwór ma więcej obrazów naturalistycznych, wątków fabularnych, jest bardziej dramatyczny i silnie ekspresyjny, natomiast norweski utwór to dzieło surowsze w formie, z mniejszą liczbą wątków z ascetycznym językiem i prezentacją bohaterów, pozbawione emocji.

³³ L. Eustachiewicz, *dz. cyt.*, s. 152.

³⁴ Tamże, s. 152.

³⁵ A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 51.

Różni głównych bohaterów — Izaka i Macieja Borynę — stosunek do religii³⁶. Norweg skupia się na własnych odczuciach, instynktownie dostrzega to, co jest dobre i co złe, modli się własnymi słowami. Polak potrzebuje, by wyrazić swoją pobożność, całą otoczkę — zabobony, przesady, formułki i tradycje związane ze świętami religijnymi (ozdoby, msze, procesje i stroje). To, co łączy obie postaci, to stosunek do pracy i do rodziny, a także dbanie o własne dobra, w tym gospodarstwo rolne.

Podobieństwa można odnaleźć w postaciach małżonek obu bohaterów — Inger i Jagny. Obie dopuściły się moralnie nagannych uczynków. Pierwsza zabiła swoje niemowlę i je zakopała, ponieważ dziecko miało zajęczą wargę, którą ona także miała, a to sprawiało jej problemy w życiu (szpeciło ją). Chciała zaoszczędzić mu przykrych doznań, jakich ona w życiu doświadczyła. Druga bohaterka zdradzała męża i nawiązała wiele romansów. Obie spotkała kara — u Hamsuna żona Izaka została skazana i zmuszona odbyć karę więzienia za dzieciobójstwo, co przyniosło jej tak naprawdę wiele korzyści (poznała nowych ludzi, stała się bardziej „światowa”, zdobyła nowe umiejętności — potrafiła szyć, jej zajęcza warga została zoperowana przez miejskich lekarzy). Pobyt w miejskim więzieniu przez 8 lat zmienił żonę Izaka, stała się ona bliższa Jagnie — bardziej otwarta na kontakty międzyludzkie. Skazona została lekkomyślnością i oderwaniem od codziennych obowiązków, Izak zaczął odbierać ją jako płytszą i nieco egoistyczną. Wykorzystała ona jednak nowe umiejętności krawieckie i zarobiła na tym. Stała się bardziej samodzielna. Nie spodobało się to jej mężowi, który ją siłą umoralnił. Po raz kolejny Hamsun przemycił w tej sytuacji swoje poglądy na temat zgubnego wpływu cywilizacji na ludzi. U Reymonta bohaterka przez swoją kochliwość została wygnana ze wsi, do której nie pasowała. Inger również flirtowała z robotnikami we wsi, jednak w porę opamiętała się i nie zraniła swojego męża.

Autor *Głodu* za sprawą Inger pokazał kolejną prostą prawdę — jeżeli ktoś zrozumie swoje grzechy i podda się karze, może zostać zbawiony. Hamsun niczego nie upiększył i niczego nie uwznioślił. Chciał objąć wszystkich ludzi postawą filozoficznego zrozumienia³⁷. Tu także pisarz przestrzegał dwóch praw, które każdy winien uznawać, czyli prawa rodzenia i zachowania życia, przekonywał, że nie jest dane ludziom o nich decydować. Z kolei Reymont wydaje się być bardziej radykalny w ocenie moralności, podobnie jak lipecka społeczność.

Hamsun założył, iż obowiązuje prosta prawda. Wyrażając zachwyt nad życiem na łonie natury, dowodził, że jest to sfera, do której ludzie w obliczu zagrożeń wynikających z postępu cywilizacyjnego czy historycznego zawsze mogą nawracać. Powrót do korzeni człowieczeństwa, odejście od bezsensu życia i zwątpienia daje kontakt z przyrodą i pracą. Izak to *everyman*, postać uniwersalna. Jego zachowanie pokazuje, jak być szczęśliwym. Wynika z niego, że należy przestrzegać podstawowych zasad: być pracowitym, cierpliwym i sprawiedliwym. Odejście od nich sprawia, że niektórzy bohaterowie z oczu tracą sens życia lub doświadczają kłopotów. Przykład żony Izaka Inger,

³⁶ *Błogosławieństwo ziemi*, [w:] *Modernizm*, red. S. Żuławski, s. 25.

³⁷ A. Rogalski, *dz. cyt.*, s. 53.

która dokonała zbrodni na swoim nowo narodzonym dziecku i zataiła swój czyn przed światem, nie uniknęła też kary, przywodzi na myśl prาดawne porzekadło z ludowych pieśni — „nie ma zbrodni bez kary”. To kolejny dowód na to, że Hamsun wykreował swój świat w oparciu o proste konstrukcje. Samego Izaka sytuacja nie zaskakuje ani nie zasmuca, gdy dowiaduje się, co zrobiła Inger i jak będzie musiała odkupić swoje winy. Godzi się z boską sprawiedliwością.

Główny bohater powieści nie bez powodu nosi imię nawiązujące do imienia osoby znanej z kart Starego Testamentu. Sam jest człowiekiem religijnym. Szukając sobie miejsca w norweskich górach krzyczy „Hej, mocny Boże!” (KH-BZ, s. 5), prosząc Go o pomoc. Izak, podobnie jak biblijny Izaak, miał być złożony Bogu jako ofiara, ale nie w sposób dosłowny³⁸, lecz ze swoich rąk do pracy. Jest archetypem oracza i siewcy³⁹. Jako pierwszy człowiek w dzikich rejonach Skandynawii przypomina przy tym Adama. Podobnie jak praojciec ziemię, tak Izak zasiedla swój kraj, do tego jako towarzyszkę i pomoc Bóg dał mu kobietę, o którą prosił: „Pozostała. Inger — to ona, Izak — to on” (KH-BZ, s. 10). Poza tym, że często bohater jawi się jako niezdarny i nieco prymitywny chłop, jest on od samego początku przedstawicielem gatunku ludzkiego, wybranym z góry, co niesie silny przekaz moralistyczny o kulcie pracy i gloryfikacji życia na łonie natury:

Przez trzęsawisko wiedzie do boru ścieżka długa, niezmierzona. Kto ją wydeptał? — Człowiek, pierwszy, który się tu pojawił. [...] Drogą tą kroczy w kierunku północnym człowiek. [...] Idzie naprzód i idzie, a dookoła cisza. [...] Jest istotą człowieczą, która po raz pierwszy znalazła się na ziemi oddanej jej we władanie przez niezbadane moce. (KH-BZ, s. 5)

W końcowej części powieści, gdy Izak dochodzi już do pełni szczęścia — jest bogaty, w ciągu długich lat zamienił pustkowia na prężnie prosperujące gospodarstwo, sam wszystko sobie i swojej ciężkiej pracy zawdzięcza, ma kochającą rodzinę — Hamsun znów pokazuje wielkość jego postaci i nadaje jej rysy biblijne, wręcz królewskie:

Tam kroczy Izak, kroczy przez pola i siewe, Izak, człowiek mocny, człowiek spiżowy. Ma na sobie przyodziewek własnej roboty, wełnę wziętą z własnych owiec, a skórę na buty z własnych cieląt i krów. Według nabożnego zwyczaju kroczy przez pola z gołą głową i siewe; czub głowy ma łysy, poza tym jednak włos gęsty i długi otacza wieńcem jego skroń i oblicze. To jest Izak margrabia. (KH-BZ, s. 329–330)

Powieść Hamsuna nie jest pochwałą życia na wsi napisaną w konwencji „chłopomanii”. Autor *Misteriów* opiera się na prawdzie i obiektywizmie, nie ocenia wyborów bohaterów. Opis jest realistyczny, ukazuje blaski i cienie egzystencji wiejskiej oraz życia w ogóle. Pochwale podlega przede wszystkim praca, wytrwałość, dążenie do celu, korzystanie z tego, do czego samodzielnie się dążyło. Ponadto nie bez znaczenia jest kontakt z naturą, która, jak się okazuje, ma zbawienny wpływ na człowieka, dając uniwersalną lekcję dla każdego.

³⁸ F.V. Reiterer, *Izaak*, [w:] *Nowy leksykon biblijny*, red. F. Kogler, Kielce 2011, s. 277–278.

³⁹ K. Hamsun, *Błogosławieństwo ziemi*, s. 25.

WORK AS A SOURCE OF HAPPINESS IN *GROWTH OF THE SOIL* BY KNUT HAMSDUN

Summary

Growth of the Soil — a book wrote by Knut Hamsun in 1917 is a novel from Norwegian new Realism, glorifying rural life in harmony with nature and praising work as one of the most important occupations of man. This is a novel of two cultures, former represented by Izak — a main hero, and the new symbolized by the robbery exploitation of mountainous mineral deposits and the mesmerizing innovations of the traditional rural community, which ends with the triumph of the former. Eternal human instincts and hundreds of years of proven solutions win with the new usurpations and trends. Hamsun seems to say that, despite the fact that the decay factor seems to be overwhelming, power, stubbornness and fidelity with a much longer pedigree of value are capable of making the instantaneous modern ethos victory turn soon into its spectacular defeat.

Słowa kluczowe: Knut Hamsun, *Błogosławieństwo ziemi*, norweski nowy realizm, strumień świadomości
Keywords: Knut Hamsun, *Growth of the Soil*, Norwegian new realism, stream of consciousness

BIBLIOGRAFIA

PODMIOTOWA

Hamsun K., *Błogosławieństwo ziemi*, Olsztyn 1986.

Hamsun K., *Głód*, Poznań 1957.

Reymont Wł.S., *Chłopi*, t. 1–2, oprac. F. Ziejka, Wrocław 1991, BN I 279.

PRZEDMIOTOWA

Adolf Hitler [online], dostępny: <https://pl.wikiquote.org/wiki/Adolf_Hitler> [dostęp: 10 stycznia 2016].

Auster P., *Afterword. The Art. Of Hunger*, [w:] K. Hamsun, *Hunger*, Londyn 1970, s. 249–261.

Balbierz J., „A propos inferna”. *Tradycje wynalezione i dyskursy nieczyste w kulturach modernizmu skandynawskiego*, Kraków 2012.

Eustachiewicz L., *Młoda Polska*, Warszawa 1982, s. 54.

Ferguson R., *Enigma. The Life of Knut Hamsun*, Londyn 1987.

Hutnikiewicz A., *Młoda Polska*, Warszawa 2008, s. 278–279.

Iwaskiewicz J., *Szkice o literaturze skandynawskiej*, Warszawa 1977.

Kędzierski C., *Nota biograficzna*, [w:] K. Hamsun, *Błogosławieństwo ziemi*, Poznań 1986, s. 331–333.

Knut Hamsun — *geniusz wyklęty* [online], dostępny: <<http://reportal.pl/knut-hamsun-geniusz-wyklęty>> [dostęp: 10 stycznia 2016].

Knut Hamsun, dostępny: <<http://www.norwegia.filo.pl/ogolnie.php?go=ludzie/hamsun>> [dostęp: 4 stycznia 2016].

Kończakowski A.M., *Neoromantyzm i symbolizm (Literatura norweska, rozdz. VIII)*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, t. 2, cz. 2, red. W. Floryan, Warszawa 1983, s. 109.

Modernizm, red. S. Żurawski, Warszawa 2008, Epoki literackie, t. 8.

The Nobel Prize in Literature 1920: Knut Hamsun. Facts, [online] <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1920/hamsun-facts.html> [dostęp: 4 stycznia 2016].

Norweska literatura [online], dostępny: <<http://www.norwegofil.pl/norwegia/kultura/norweska-literatura.html>> [dostęp: 11 stycznia 2016].

Okraska R., *Rustykalna Arkadia w powieści Knuta Hamsuna* [online], dostępny: <<http://www.legitymizm.org/rustykalna-arkadia-hamsun>> [dostęp: 4 stycznia 2016].

Reiterer F.V., *Izaak*, [w:] *Nowy leksykon biblijny*, red. F. Kogler, Kielce 2011, s. 277–278.

Rogalski A., *Knut Hamsun*, Warszawa 1981.

Rogalski A., *Wstęp*, [w:] K. Hamsun, *Głód*, Poznań 1957, s. 13.

Wielka literatura powszechna, red. S. Lam, t. 3, oprac. B. Calleman, Warszawa 1932.